

ЩОДЕННИКОВІ ЗАПИСИ ОЛЬГИ КОБИЛЯНСЬКОЇ ЯК АВТОРИСУНОК ПИСЬМЕННИЦІ

У статті аналізуються щоденникові записи О. Кобилянської з погляду самохарактеристики автора. Жінка-письменниця змодельовала власні уявлення, власні сакральні цінності, які можуть відкривати нову красу.

Ключові слова: щоденники, документалізація, жіноче письмо, самоспостереження, авторисунок.

Maya Khmeliuk. Olha Kobylianska's diary records as a self-portrait of the writer

The paper analyzes Olha Kobylianska's diary records, treating them as a means of auctorial self-determination. In them, the woman writer pinpoints her own views and sacral values capable of revealing the yet unknown beauty.

Key words: diaries, documentation, women's writing, introspection, self-portrait.

“Щоденник – та частина нашого життя, яку можемо розповісти, не червоніючи”. Цей афоризм американського письменника й журналіста Амбровза Бірса вказує на наявність *особистого ключа* у висвітленні подій, важливих для автора записів. Щоденники письменників дають можливість багато дізнатися про їхнє життя, оточення, епоху, про неповторний контекст буття. Щоденникова проза у своїй активній функціональності стає своєрідним рисунковим текстом створення самого себе їх автором.

Звісно, щоденники ніколи не писалися спеціально для наукового осмислення. Зацікавлення цими книжками не піддається означенням, їх ретельне вивчення межує з історією, антропологією, соціологією, психологією. З літературознавчого інтересу до цієї особливої царини творчості з'явилися ґрунтовні праці О. Галича, Д. Затонського, В. Здоровеги, К. Кубрика, М. Михеєва.

М. Михеєв виокремив можливі функції щоденників, серед яких і ті, що значною мірою стосуються щоденникових записів О. Кобилянської, зокрема культурної пам'яті, літературно-творчих вправ, пізнання мотивів власних учинків, документалізації своєї ідентичності, підтвердження безперервності свого “я” [див.: 5, 15-16]. Створюючи проект психоісторії української літератури, Н. Зборовська ранні твори й щоденники О. Кобилянської назвала “меланхолійною прелюдією до “поважної” творчості. К. Танчин, досліджуючи щоденник як форму самовираження письменника, розглядала щоденникові записи О. Кобилянської засобом психічної самотерапії, породженої нарцистичними мотивами. Положення науковця, хоч і аргументовані, не вичерпують усіх поглядів на щоденники О. Кобилянської.

Книжка О. Кобилянської “Слова зворушеного серця”, що побачила світ завдяки Ф. Погребеннику в 1982 році, позначена рисами документальної літератури, а сам щоденник відповідає загальним критеріям “щоденниковості” й водночас сповнений авторських інтенцій. Зосереджена на собі й на тому, що її безпосередньо хвилювало, О. Кобилянська вела щоденникові записи німецькою мовою, яка була їй симпатична. До нас дійшли щоденники 1883–1891 років. Щоденник вівся спочатку з перервами в кілька днів, потім переривався на кілька місяців. Він став енциклопедією культури окремої особистості, яка вибудовувала не тільки себе, а й на цілі століття наперед наш “дім буття”.

Щоденники О. Кобилянської починають входити до сучасного читацького нормативу. Їх особливістю є першоетапність перед великою літературною творчістю. Це дозволяє порівняти привчання себе до щоденника, вправлення в розвитку писемного стилю. Як рисунки художників лежать в основі всіх видів художнього зображення на площині, так і щоденники “дають можливість простежити за формуванням і народженням Кобилянської письменниці, її суспільно-політичних і літературно-естетичних смаків і уподобань” [3, 120]. Як у графіці рисунки становлять самостійну галузь художньої творчості, так і щоденники О. Кобилянської є самодостатнім цілісним художнім текстом, що відповідає своїй жанровій природі. Щоденно О. Кобилянська малювала все, що зникало, але завдяки їй не зникло.

Перечитування щоденників наближає до розуміння феномену жінки, що виступає водночас сімейним, соціологічним та психологічним об’єктом. Свої ранні творчі записи у щоденниках О. Кобилянська робила переважно після обіду чи ввечері. Щоразу вони залежали від випадковостей (внутрішніх чи зовнішніх), диктувалися ситуаціями чи виростали з особистих вагань, почувань, роздумів, передавали історію минулих днів чи передбачали події. Кожен запис робився на самоті й був подібним до рисунка, що чекає на свої барви, чи навіть до звуку, відірваного від мелодії.

Цікавими є записи у дні її народження, коли самоспостереження ставали найзагостренішими, висловлювались або замовчувались, спрямовувались у певне річище. Якщо у двадцять два роки О. Кобилянська називала себе “старою”, у двадцять три виявила інтерес до жіночих питань, у двадцять чотири повірила “у людство з його вадами й чеснотами, потребами й почуттями”, відверто зізнавшись: “Мені не треба нічого, тільки трохи любові, щоб розважитись...” [4, 154], – то у двадцять п’ять років вона визначилась як особистість: “Урешті, я знаю себе і не соромлюся. В мене натура митця, як хтось колись сказав про мене... Я, така як є, – тільки психологічний ескіз, і скільки різних “чому” для мене ще й досі не розв’язані” [4, 174].

О. Кобилянська мала схильність фіксувати зміни, які відбувалися з нею в найкоротші проміжки часу. 18 квітня 1884 року вона зауважила: “...Напишу тільки, що я вже два дні як стала зовсім інакша, не та одержима, поважна дівчина з блідими запаленими щоками. Я багато, дуже багато працюю, маю веселій настрій, навіть кращий вигляд, а чому?” [4, 36]. Щоденний письмовий самозвіт призначався спочатку для самої себе, згодом прийшло розуміння того, що записи будуть прочитані іншими (їх авторка називає дітьми). Нотатки О. Кобилянської подають неабиякий досвід із потоку життя майбутньої письменниці, увиразнюють неповторність зовнішності й мислення.

Прикладом такої унікальності може слугувати фіксація ритму і стилю життя, поведінкового вибору, вироблення людських якостей. Сила почуттів О. Кобилянської полягала у вмінні перемагати саму себе, вгамовувати в собі лихі думки й бути відвертою. Запис від 11 вересня 1884 року: “Вчора я боролася з негарною заздрістю в своєму серці, бо Кочинський танцював з Густою кадрилів і був до неї уважніший, ніж до мене...” [4, 44].

У часових позначеннях важливими для О. Кобилянської були дні, пов’язані з давніми традиціями та звичаями. Зокрема, вона з року в рік докладно описувала дівочі ворожіння. Привертають увагу записи у дні свят, які в домашній атмосфері минали приємно, приносили затишок для душі. Зарисовки свят зримі: “Увечері під наш Новий рік, 1886. “Приходили селяни і гарно привітали нас під вікном з “бугаєм”... На землі білів сніг, Іванко напував коней біля криниці, світло ліхтаря падало на голову Буланки...” [4, 116].

Щоденникам майбутньої письменниці властиві поодинокі просторові дати. Вони фіксують автора на тлі завжди чудового світу. Запис від 29 вересня 1885 року

значає місце його здійснення: на горі в лісі. Він відображає глибину внутрішніх конфліктів у всій мінливості та відносний спокій природи. Наявні записи, що віддзеркалюють прагнення відшукати гармонію з довкіллям, зупинити чудову мить. Природа була реальним оточенням і естетичним ідеалом, впливала на настрій. Запис із Карпатських гір 1889 року ніби віддаляється від щоденної прози й містить поезію, наділений експресивністю, ліризмом, підвищеною емоційністю. Виведені безпосередньо на природі образи гір, гуцулів, пісень, села, коней згодом стануть домінуючими в літературній творчості.

Прикметно, що щоденники велися у дні й роки молодості, вони відтворюють портрет юної О.Кобилянської. Текст, що постійно доповнювався, самовиражає для сучасних читачів душевну чесноту постійно люблячої особистості. Маленькі драми, вигадані історії супроводжувалися зворушливими вигуками, фразами, які виражали тугу, перешкоди, болісні випробування, радісні відчуття, значення зіпсованого настрою, мрій. Із висловлювань письменниці: “Для серця жити – це любити, а моє мусить жити...” [4, 28]. “Ох, люблю так палко, що не можу сказати!” [4, 32]. “Господи, як страшно, як жахливо блукати між людьми, що тебе не розуміють, люблячий, але не люблений” [4, 37]. “Я мушу щось робити, про щось думати” [4, 41]. “Я вірю в любов” [4, 190]. “О боже, яке лихо спіткало мене, що я плачу? Любов!” [4, 151]. Це любовний дискурс, який зберіг мову щирого чуття.

На думку О. Забужко, дворянській культурі, приватній мові письменників кінця XIX століття були притаманні такі мовностилістичні прийоми, які передавали нестримне багатство почуттів, а що стосується листування Лесі Українки й О. Кобилянської, це був дискурс класично-родинний, “домашній”, сестринський (“не по крові, а по духу”) [див.: 1, 135].

Р. Барт як дослідник любовного дискурсу вважає, що “будь-який любовний епізод може бути наділений певним сенсом: він народжується, розвивається і помирає, він йде певним шляхом, що його завжди можна інтерпретувати щодо причинності, фінальності, а при потребі навіть і моралі” [6, 10]. Так вимальовується низка романтичних любовних історій юної О. Кобилянської, котра проходила шлях від зачарування до розчарування, від стихійності, нерозуміння до самоусвідомлення своїх емоцій на певному проміжку часу, як у випадку 1888 року зі священником двадцяти шести літ. Фінал історії визначив розмір кризи, якої треба було позбутися. Читаємо запис від 11 червня 1888 року: “Я хочу струсити з себе сон, дрімоту, в якій зав’язла по шию... Коли тепер його серце до мене холодне, то чого моє повинне палати? Так, так, раніше він гинув, щоб прийти до мене, а тепер бундючиться, купив собі пенсне й красується в ньому. Але я не забуватиму, ким я була і ким є” [4, 168].

Любов артистичної натури була вільною. Коли Стефан став недосяжним, Шторфер зазнав зневаги, Аппель – жалості, у ставленні до Геня лишилась невизначеність, у житті знаходилось місце для інших орієнтирів і цінностей.

Із часу ведення щоденників О. Кобилянська була палкою шанувальницею літератури. Збирала гроші, щоби придбати твори Марліт, яку вона обожнювала. “Всоте перечитала її “Таємницю старої мамзель” [4, 42]. Зберігала в пам’яті вірш Шевченка “Закувала зозуленька”. Знала й цитувала в щоденниках Гейне, Шпільгагена, із захватом читала Ібсена. За порадами Є. Озаркевича ознайомилась із працями англійського філософа Г. Спенсера, довідалась про критиків Белінського, Писарева, Лассаля, перейняла ідеї Шеллі й Жорж Санд. З 1888 року багато читала про соціалізм і взагалі про народ. “Палала бажанням стати письменницею” [4, 50].

Створюючи концепцію аристократизму, О. Кобилянська піддавалась духовній гордині. У щоденникових записах зафіксовано зневагу до ближніх, нижчих за рівнем культури, до міщанського оточення. Об’єкти закоханості перевибирались, водночас інтерес до літератури зберігався постійно, формувалася тонкий і глибокий розум.

У щоденники О. Кобилянської вплетені її ранні літературно-художні вправи. Це переважно начерки до майбутніх новел, окремі художні прийоми, які будуть яскраво проглядатися у справжній літературній творчості.

О. Кобилянській були близькі як гуцульські пісні, так і звуки музики Мейєрсона. Гарно співала й танцювала, мала здібності до акторської гри. І про всі обдарованості – мистецьку, жіночу й людську рівночасно – висловились на сторінках щоденника. Якщо в зошитах для рисунків, що велися з 1879 року, сторінки були заповнені замками, жіночими портретами, богинями грецької міфології, котрі виконували роль взірців, то щоденникове письмо рясніло словесними етюдами, ескізами, що вимодельовували свій образ, свої святощі, здатні відкривати красу в усіх її виявах.

Мала шляхетну зовнішність. У записі від 12 травня 1888 року читаємо: “Учора була вечірка... Я також пішла туди. О, я знаю, вчора я була гарна в сірувато-рожевому костюмі з темно-червоним виложистим коміром. Густа все казала, що я гарна-гарна, як провинний ангел” [4, 163]. Трохи згодом 26 лютого 1890 року зазначено: “Я мала дуже гарний вигляд, Густа сказала б: “Як у провинного ангела”, – в косах один-однісінький великий едельвейс, темна сукня з білою шовковою корсеткою” [4, 189]. Самомилування, за аналізом Н. Зборовської, зумовлені втратою об’єкта любові, який обирався на основі нарцистичного ототожнення себе з ним [див.: 4, 246].

Значне місце в щоденниках відведено жіночим питанням. На його сторінках позначені обставини, спонуки, що приводили до дискусій, названі співрозмовники, час і місце діалогів. Кількома рисами, але “зовсім вірно й різко” охоплено суть проблем.

Отже, у щоденниках О. Кобилянська вималювала портрет своєї душі, яка була віддзеркаленням природи, наділеним великою здатністю “прокидатися” і прагнути любові. Сама себе усвідомлювала “незвичайною істотою”, “інтелігентною людиною”. Її ідеали відрізнялися від ідеалів інших, вони були “сповнені гарячої любові, поезії і сили...” [4, 186].

Щоденники оприлюднюють юну О. Кобилянську, тип нової жінки зі своєю любов’ю та обов’язками, для якої незаміжжя не стало катастрофою. Самостійно обрала свою життєву роль, здолавши всі завади на шляху до самореалізації. Коли на видноколі з’явилися М. Павлик, І. Франко, мрії стали відгомонам юних літ, а ведення щоденників – ключем великої літературної праці.

Про підземелля, які мала в собі, О. Кобилянська писала з повагою, з примиренням, із мистецьким хистом, від чого зовнішній світ кінця XIX століття забарвлювався суб’єктивними оцінками. Фінальний вислів щоденників “Хто хоче бути щасливим, мусить бути нещасним” [4, 194] розсекречує конфлікт суперечностей характеру та вміння володіти собою, своїм зворушеним серцем, вказує на здатність до сильного життя. Щоденники О. Кобилянської говорять про культуру, самопізнання, переконання, уміння їх авторкою безупинно видобувати щось нове.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Забужко О.* Notre Dame d’Ukraine: Українка в конфлікті міфологій. – К.: Факт, 2007. – 640 с.
2. *Зборовська Н.* Код української літератури: Проект психоісторії новітньої української літератури. – К.: Академвидав, 2006. – 504 с.
3. *Гнідан О.* Історія української літератури. Кінець XIX – початок XX ст.: У 2 кн. – Кн. 1. – К.: Либідь, 2005. – 623 с.
4. *Кобилянська О.* Слова зворушеного серця: Щоденники. Автобіографії. Листи та спогади. – К.: Дніпро, 1982.
5. *Михеев М.* Дневник как эго-текст [Россия, XIX–XX]. – М.: Водолей Publishers, 2007. – 264 с.
6. *Барт Р.* Фрагменти мови закоханого. – Львів, 2006. – 283 с.

Отримано 23 грудня 2010 р.

м. Луцьк

